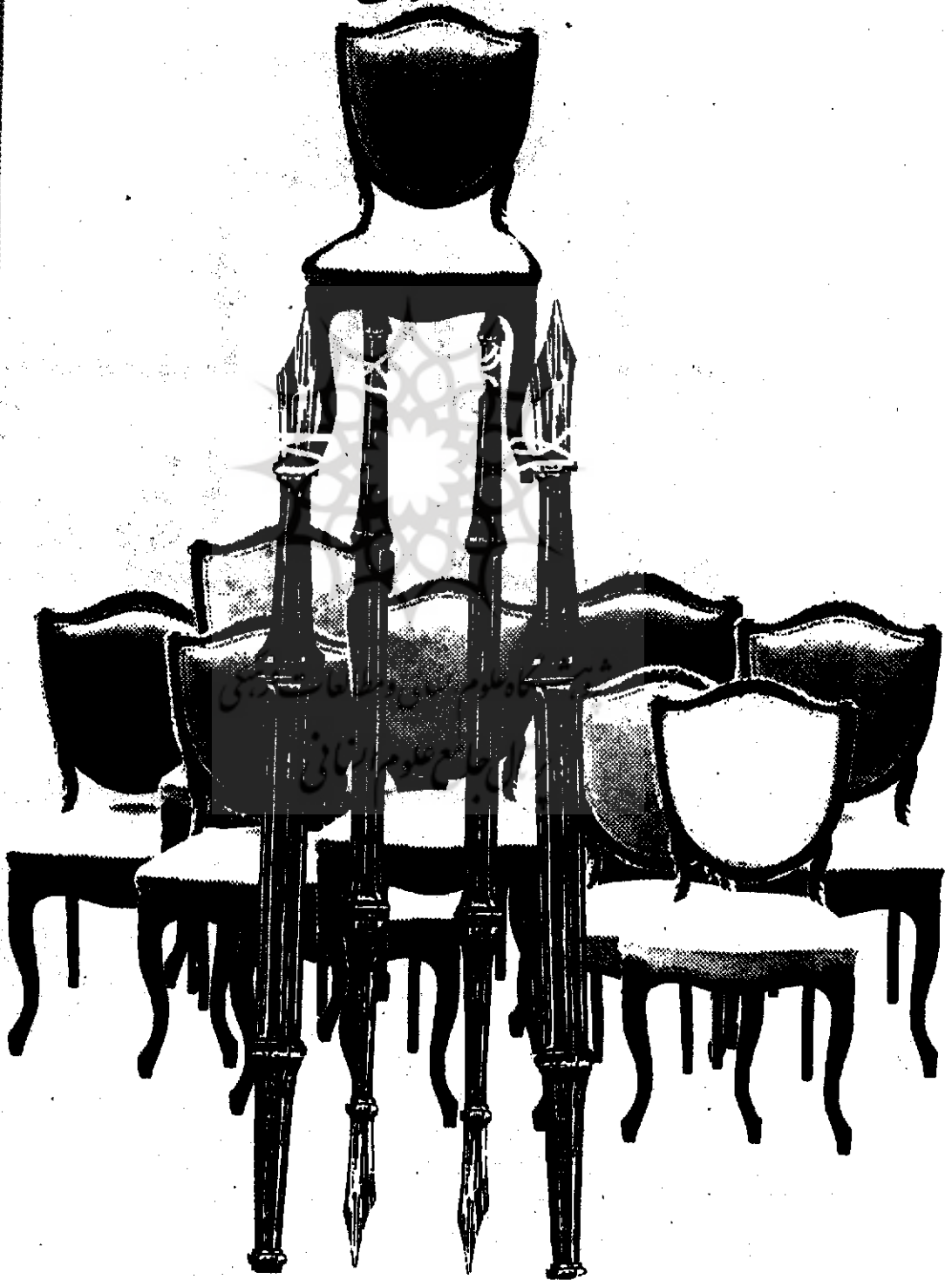

قال و قلم و قصه
قصه های عامیانه در عصر صفوی
بیکرهای رنگی «هفت پیکر»
کوه جادو و هنر رمان
مقالات

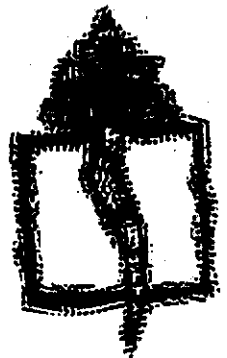
قال و قلم و قصه

● به روایت ی - میاندوآبی

که این داستانها، هری است و منشا اسلامی دارد، حال آن که این طور نیست منشا «هزار و یک شب» ایرانی است و ریشه در ایام کهن ایرانی دارد و «هزار افسان» نام داشته است.

ابن ندیم درباره این کتاب می نویسد که نخستین کتابی که در قلمرو داستان تالیف یافت، کتاب «هزار افسان» به معنی «الف خرافه» بود. سبب تالیف این کتاب آن بود که یکی از پادشاهان ایرانی هرگاه زنی می گرفت یک شب با او به سر می برد و فردای

داستانهای «هزار و یک شب» یا «الف لیل و لیل» مشهورتر از آن است که درباره اش چیزی گفته شود بیشتر مردم تصور می کنند

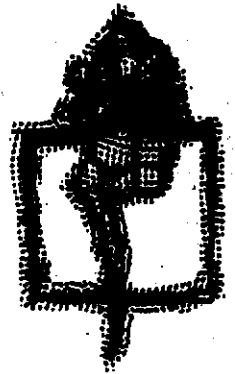

آن روز او را می کشت. اتفاقاً با دختری از شاهزادگان به نام شهرزاد که خردمند و با هوش بود، ازدواج کرد. آن دختر زبان به داستان سرایی گشود و سخن را به پایان شب کشانید، به این منظور که پادشاه او را برای دومین شب نگاه دارد و باقی افسانه را از او بشنود. به همین گونه هزار شب سپری شد تا سرانجام فرزندی از او متولد شد و او فرزند را به شاه نشان داد و او را از حیلۀ خود آگاه کرد. شاه خردمندی او را پسندید و به او دلپسنگی پیدا کرد و او را نگاه داشت. گفته اند که این کتاب برای همای دختر بهمن تألیف شده بود و کتاب «هزار افسان» مشتمل بر هزار شب و کمتر از دویست حکایت است زیرا چه بسا یک حکایت در چندین شب گفته می شد.

کتاب «هزار افسان» پس از ترجمه به عربی در میان مسلمانان از شهرت و محبوبیت بسیاری برخوردار شد. علاوه بر افسانه های ایرانی، داستانهای بسیار دیگری مانند قصه های رایج در بغداد و مصر بدان افزوده شد و شکل و محتوای آن تا حدود زیادی تغییر یافت. این تغییر و تحول به قدری بود که حتی در سده های بعد برای خود ایرانیان این تصور پیش آمد که «هزار و یک شب» کاملاً ریشه عربی دارد و شاید فکر تألیف کتاب «هزار و یک روز» در سده های هشتم و نهم و دهم از همین موضوع، ریشه گرفته باشد. به هرحال متن عربی کنونی «هزار و یک شب» در قرن هشتم هجری در مصر انشا شده است و عبداللطیف طسوجی در زمان فتحعلی شاه قاجار آن را از عربی به فارسی در آورد. ترجمۀ او بسیار شیوا و شیرین صورت گرفته است. گفتنی است که این ندیم از یک کتاب دیگر ایرانی هم به نام «هزار داستان» نام می برد که ظاهراً با «هزار افسان» فرق داشته است.

حال که صحبت از «هزار و یک شب» و منشا ایرانی آن شد، بهتر است چند کلمه هم درباره «اسکندر نامه» گفته شود. «اسکندر نامه» نیز اصل پهلوی داشته و در سالهای ۳۶۰ - ۳۲۷ قبل از میلاد حکیمی به نام کالیستنس آن را درباره فتوحات اسکندر نوشته و در همان زمان نیز این کتاب از بین رفته بود. در سده دوم میلادی داستان پردازی از اهالی مصر که به احتمال زیاد با فرهنگ یونانی آشنا بوده، از اخبار و اقوال و روایاتی که درباره اسکندر شنیده بود، مجموعه ای به زبان یونانی فراهم آورد که همین مجموعه بعدها منشا همه روایات موجود درباره داستان اسکندر شد. این داستان پرداز را کالیستنس نما و یا کالیستنس دروغین می نامند. اصل کتاب وی در دست نیست ولی در سال ۳۳۰ میلادی، نویسنده ای به نام ژولیوس ولریوس این اثر را از یونانی به لاتینی ترجمه کرد و در اواخر دوره ساسانی، داستان اسکندر از یونانی به پهلوی ترجمه شد که از همین ترجمه در تدوین «خداینامه» استفاده گردید. داستان اسکندر به سریانی، عبری، عربی و حبشی هم ترجمه شده است. قدیمترین «اسکندر نامه» منشور فارسی موجود در زمانی میان سده ششم تا هشتم نوشته شده است.

چندی است که انتشارات «نیستان» دست به ابتکار جالبی زده و سلسله کتابهایی با عنوان «گزیده ادبیات معاصر» منتشر کرده است. این سلسله آثار شامل داستان و شعر است و شاید در آینده موضوعات دیگری را هم شامل شود. به هر حال به نظر می‌رسد که همت دست اندرکاران «نیستان» بیشتر مصروف معرفی داستان نویسان و شاعران پس از انقلاب می‌شود. و این اقدام برای شناسائی و جدی گرفتن ادبیات منتشر و منظوم پس از انقلاب در خور تحسین و شایسته تقدیر است، چون خوانندگان را یکپارچه و منسجم با کوشندگان حیطه ادبیات پس از انقلاب آشنا می‌کند. ادبیات پس از انقلاب دارای بینش، گزینش و گرایشهای خاص خود است که همراه با افت و خیزها و کش مکشهای سیاسی-اجتماعی رشد کرده و به هر تقدیر آثار خود را پدید آورده است. بررسی و مطالعه جدی این آثار ما را با بخشی از فعالیتهای فرهنگی دوران انقلاب و تلاشگران قلمرو آن آشنا می‌کند. انجام این نوع کارها در عین حال که تأثیری بس دیرپاز دارد، بعضی از حرف و حدیثها را نیز فراز می‌آورد که معمولاً منشا سیاسی دارد و متولیان کار اگر این نوع حرف و حدیثها را واقعی نهند، در ادامه کارشان اخلال پدید می‌آید. این نوع کارها تا ثیرات پایای فرهنگی دارد و لذا باید به این تأثیرات اندیشید، حرف و حدیثهایی که بیشتر رگ و ریشه سیاسی دارد و موجی است که می‌گذرد و باید دانست آنچه می‌ماند کار فرهنگی است و کارستانی که «نیستان» مصمم به ادامه آن است.

اثاری که نیستان از نویسندگان و شاعران پس از انقلاب در «گزیده ادبیات معاصر» منتشر کرده، گزیده ای است از آثار چاپ

شماره ۵۱ فصلنامه «ادبیات داستانی» که ویژه نامه داستان در دو دهه اخیر بود، پس از انتشار مورد استقبال خوانندگان داخل و خارج کشور قرار گرفت و پس از درخواستهای مکرر برای شیوه تهیه، معلوم کرد که این شماره از مجله ناپاب شده است. بعضی از دوستان نکته هائی را یادآور شدند که بر حق بود: محافل دانشگاهی نیز گله مند بودند که عناوین تمامی پایان نامه های دانشگاهی در قلمرو داستان نویسی ذکر نشده است. مسئولان فصلنامه ادعا ندارند که در این قلمرو کار را تمام و کمال انجام داده اند ولی مدعی اند که دست کم اهم عناوین پایان نامه ها در مجله آورده شده و اگر در این زمینه کوتاهی ای صورت گرفته، نه تنها عمدی نبوده، بلکه سهوی بوده و از قلم افتاده است. ما تلاش کردیم بی هیچ جهتگیری، تمامی فعالیتهای داستان نویسی طی دو دهه پس از انقلاب را زیر ذره بین قرار دهیم. کار ما وسیعتر از این بود ولی کمبود امکانات و ضیق بعضی از ملزومات، باعث شد که برخی از عناوین را حذف کنیم تا ویژه نامه بیش از اندازه متورم نشود و موجب اخلال مالی نگردد. در عین حال، از تشویقها و تحسینهای خوانندگان عزیز بسیار ممنونیم و همین تشویقهاست که مارا به ادامه راهمان دلگرم می‌کند.

شده شاعران و نویسندگان در خلال این دو دهه است. این نویسندگان و شاعران، دست کم تاکنون چهار یا پنج عنوان اثر منتشر کرده اند. بعضی از آنها بسیار فعال کوشا هستند و از چهره های شناخته شده ادبیات این دو دهه بر شمرده می شوند. ظاهر آ قرار است بعضی از این آثار به زبانهای دیگر نیز ترجمه و منتشر شود، در این صورت می توان گفت که ممالک خارجی - اروپائی و امریکائی - هم با چهره ای جدید ادبیات انقلاب آشنا خواهند شد و خواهند فهمید که در میان این شاعران و نویسندگان به لحاظ قوت قلم و توانائی فکر و اندیشه، چهره هایی بس توانمند وجود دارد.

کتابی دستم رسیده با عنوان «هفت لشکر» یا «طومار جامع نقالان» که با مقدمه و تصحیح و توضیح مهران افشاری و مهدی مداینی منتشر شده است. «هفت لشکر» از آثار مهم عامیانه دوره قاجار و دربر دارنده داستانهای «شاهنامه» و بعضی حماسه های دیگر به روایت نقالان است.

نقالی در کشور ما تاریخچه ای بس طولانی دارد و منشأ آن به پیش از اسلام می رسد. وجود داستانهای چون «هزار افسان» که بعدها الگویی برای «هزار و یک شب» عربی شد، حاکی از پیشینه دیرینه این نوع داستانگویی در ایران است. بخش مهمی از ادبیات

شفاهی کشورمان را داستانگویان یا نقالان پر دوش می کشیدند و در هر زمان و مکان با بازآفرینی داستانهای حماسی و مذهبی و اخلاقی به تهذیب و تزکیه و تهییج احساسات و عواطف مردم می پرداختند. گاهی هم حرکات و رفتار خود را با موسیقی ترکیب می کردند. در دوران پارتیان و پس از آن، شواهدی از خنیاگرانی به نام گوسان، در دست است که مردم را با نوازندگی و نقل داستانهای گذشتگان سرگرم می داشتند، یعنی کاری که امروزه عاشیقه های آذربایجان می کنند. نقالان و قصه گویان گذشته از حماسه ملی ایران و داستانهای پهلوانی و رزمی به «اسکندر نامه» و «ابو مسلم نامه ها» و «قصه حمزه» و «مختار نامه» و «سمک عیار» و «حسین کرد شبستری» هم عطف توجه می کردند و آنها را با زبانی عامه فهم برای مردم بازگویی می کردند. کتاب «هفت لشکر» محصول و دستاورد این نقالان است که به حلیه چاپ آراسته شده است. سبک گفتار این کتاب همان سبک گفتار نقالان و قصه گویان آثاری چون «سمک عیار» و «داراب نامه» است و بسیاری از اصطلاحات و تعابیر و تشبیهات آنها در این کتاب تکرار شده است. از طرف دیگر، این کتاب آکنده از اصطلاحات خاص نقالان و داستانگویان است. هنر نقالان این بوده که با کلام و حرکات خود وقایع داستان را در ذهن و خیال مخاطبان به تصویر می کشیدند و در کتاب «هفت لشکر» این هنر کاملاً احساس می شود و صور خیال آن رنگ حماسی دارد. پهلوانان آن زور و قوتی غیر طبیعی دارند. دیوها غولها به منار گیتی تشبیه شده اند و هزاران گزبلندی دارند و صدها من غذا را در یک وعده می خورند. اغراق در این کتاب قید و بندی ندارد و از خیالپردازیهای عوام منشا گرفته است. این کتاب، در حقیقت یکی از طومارهای جامع نقالان دوره قاجار است که برای عوام بازگو، می شده است. قلم مهران افشاری و مهدی مداینی که این کتاب را از تاریخخانه نسخ خطی بیرون کشیده و انتشار داده اند، پر توان باد! خواندن این نوع آثار ما را با گوشه ای از زندگی نیاکامان در این سرزمین و طرز سرگرمی آنها آشنا می کند.